

Bilten I

BUKOVICA – SAVRŠEN ZLOČIN

Podgorica, decembar 2018.

**Građanska alijansa, Crna Gora
decembar 2018. godine**

Edicija biltena

Montenegrin magnum crimen

Za izdavača

Boris Raonić

Autori

Boris Raonić

Milan Radović

Sead Sadiković

Zoran Vujičić

Korektura i prevod

Jelena Ristović

Prelom i dizajn

Zoran Zola Vujačić

Stavovi izneseni u ovom izvještaju ne moraju nužno odražavati mišljenje Ambasade Kraljevine Norveške, Balkanskog fonda za demokratiju Njemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Američkih Država ili njihovih partnera. Izrazi koji se u ovom izvještaju koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju izraze u ženskom rodu.

“This project is financially supported by The Royal Norwegian Embassy in Belgrade
<https://www.norway.no/en/serbia/>”

“Realizaciju projekta finansijski je podržala ambasada Kraljevine Norveške u Beogradu
<https://www.norway.no/en/serbia/>”

SADRŽAJ

I UVOD

II TRI ZLOČINA U JEDNOM VIJEKU

III SUDSKI PROCES

IV PROJEKAT POVRATAK

V ZAKLJUČAK

I UVOD

Bilten koji je pripremila NF Građanska alijansa (GA) dio je edicije biltena: Montenegrin magnum crimen, koji objavljujemo u okviru projekta „Zajedno za progres u pregovaračkim poglavljima 23 i 24“. Ediciju započinjemo biltenom Bukovica – savršen zločin. Kroz seriju biltena želimo da u različitim oblastima ukažemo koliko je pravda ostvarena i ostvariva u Crnoj Gori.

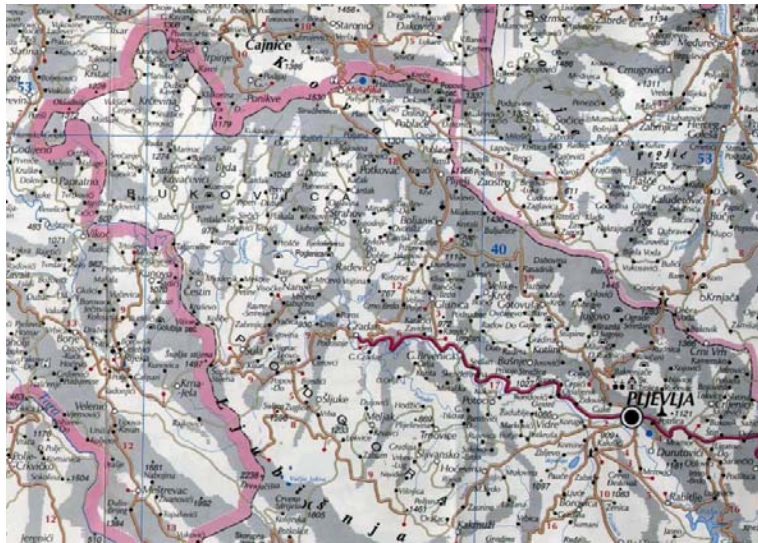
Cilj ovog biltena jeste da se javnost i donosioci odluka dodatno upoznaju sa svim bitnim činjenicama koje su vezane za ratne zločine na teritoriji Bukovice, koji su se dogodili u periodu od 1992. do 1995. godine, na koji način su crnogorske pravosudne institucije procesuirale ovaj zločin i kakav je ishod tog procesa. Podsjećamo da je u posljednjem izvještaju Evropske komisije za Crnu Goru navedeno da Crna Gora treba da pojača napore u borbi protiv nekažnjivosti za ratne zločine. Takođe, konstatovano je da je potrebno primijeniti proaktivniji pristup da bi se djelotvorno istražili, krivično gonili, sudili i kažnjavali ratni zločini u skladu s međunarodnim standardima ali i da su dosadašnje sudske odluke sadržale pravne greške i nedostatke u primjeni međunarodnog humanitarnog prava.

Na biltenu su radili alumni Škola političkih studija, a po metodologiji koju je GA razvila u višegodišnjem istraživanju kršenja ljudskih prava. U radu smo koristili istraživanje na terenu, pregled ranije objavljenih izvještaja domaćih i međunarodnih institucija i organizacija i sudske presude. Određenom broju informacija smo pristupili na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama.

Projekat se realizuje uz podršku ambasade Kraljevine Norveške i Balkanskog fonda za demokratiju Njemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Američkih Država. Na kraju, želimo da se zahvalimo svima koji su doprinijeli uspješnoj realizaciji ovog istraživanja.

II TRI ZLOČINA U JEDNOM VIJEKU

Bukovica je seosko područje od 37 sela koje zauzima 104 km kvadratna a nalazi se na zapadnom dijelu opštine Pljevlja. Do 1993. godine bila je naseljena pretežno muslimanskim stanovništvom. Sa svoje tri strane graniči se sa Bosnom i Hercegovinom u dužini od 140 kilometara. U selu Kovačevići smještena je mjesna kancelarija, pošta, ambulanta i osmorazredna škola. Ovo selo udaljeno je od Pljevalja oko 70 kilometara, a pojedina sela i do 80 kilometara. Povoljni prirodni uslovi, umjerena kontinentalna klima i osunčanost zemljišta, omogućavali su stanovništvu Bukovice da se bavi stočarstvom i zemljoradnjom. Ovaj kraj poznat je po dobrom rodu starih sorti šljiva i ječma. Nekada se tu nalazilo i važno rudarsko mjesto, u selu Kržava postojao je i rudnik željeza.¹

Bukovica je tokom XX vijeka više puta bila meta etničkog čišćenja, od prvog i drugog svjetskog rata, pa sve do ratova devedesetih godina, prilikom raspada SFRJ.

Stradanje stanovnika Bukovice tokom Prvog svjetskog rata gotovo da i nije dokumentovano. Naši istraživači dobili su šture informacije od pojedinih stanovnika, zasnovane na sačuvanim sjećanjima starijih rođaka o stradanjima stanovništva od strane crnogorskih komita.

Podaci o Drugom svjetskom ratu već su obimniji i svjedoče o brojnim civilnim žrtvama lokalne muslimanske zajednice. Četničke jedinice popalile su u februaru 1943. godine bukovička sela, pobivši oko 570 staraca, žena i djece, dok je vojno sposobne muškarce zadržala italijanska okupaciona komanda u kasarnu na Metaljci, između Pljevalja i Čajniča.

Žrtve Bukovice i žrtve cijelog pljevaljskog kraja, oko 1500 njih, popisane su u knjizi „Prilog u krvi“ koju je 1969. godine izdao pljevaljski odbor SUBNOR-a. Žrtve iz tog rata, popisane su i u knjizi Vladimira Dedijera i Antuna Miletića, izdanje 1990. godine.

Prema navodima iz knjige Jakuba Durguta „Bukovica 1992 – 1995. Etničko čišćenje, zločini i nasilja“, Bukovicu je u posljednjih 80 godina zahvatao rat dva puta, a njeno stanovništvo je na razne načine

¹ Jakub Durgut, Bukovica 1992 – 1995, Almanah, Podgorica 2003, str. 5 – 7.

ubijano i protjerivano. Durgut piše i da je Bukovica jedina teritorija u Crnoj Gori koja je devedesetih godina bila meta etničkog čišćenja.

U knjizi je navedeno da su početkom 1992. godine raseljena 24 sela, da je raseljena ukupno 221 osoba, a od 1992 – 1995. godine ubijeno je šest civila: Muslić Hajro (75) i Muslić Ejub (28), Bungur Latif (87), Drkenda Hilmo (70), Đogo Džafer (57) i Džaka Bijela (70), jedanaest ljudi je oteto, zbog posljedica torture samoubistvo su izvršile dvije osobe: Himzo Stovrag (67) i Hamed Bavčić (75), 70 ljudi doživjeli su fizičku torturu, zapaljeno je osam kuća kao i seoska džamija. Na osnovu informacija koje smo dobili sa terena, tijelo Latifa Bungura sahranjeno je nakon intervencije međunarodnih organizacija, koje su pomogle njegovom sinovcu Šefku Bunguru da preuzme tijelo i sahrani ga u Pljevljima.

Rezervni sastav policije posebno je obilježen kao počinilac pometnje. Početkom rata devedesetih godina, ratna atmosfera osjećala se na prostoru BiH i u nekim pograničnim mjestima u Crnoj Gori. Takav slučaj bio je i sa Pljevljima, najsjevernijim gradom u Crnoj Gori, kao i sa pljevaljskom MZ Bukovica, koja je udaljena od Pljevalja oko 75 km. Zbog situacije u Pljevljima svojevremeno je zasijedao i Vrhovni Savjet Odbrane SRJ u vidu V sjednice VSO, koja je održana 7. avgusta 1992. godine, kojoj su prisustvovali Momir Bulatović, predsjednik Crne Gore i Milo Đukanović, predsjednik Vlade Crne Gore.

Na osnovu informacija koje smo dobili sa terena, tog ljeta po Pljevljima su bile prisutne razne paravojne formacije. Početkom avgusta blokirale su policijsku stanicu i sve vitalne objekte u gradu. U to vrijeme, bacane su bombe na muslimanske radnje i vozila, a zabilježeno je oko 30 bombaških napada. Samo u toku jedne noći zapaljen je kompleks od sedam zanatskih radnji, čiji su vlasnici bili muslimani.

Tokom 1992. godine na autobuskoj stanici u Pljevljima od pucanja rezervista ubijena je mlada žena muslimanka dok je čekala autobus sa malim djetetom u naručju. Svakodnevno su vršeni pretresi ugostiteljskih objekata u vlasništvu muslimana uz fizičko maltretiranje gostiju. Pucano je iz zasede na kombi vozilo Jasmina Pelidije, koji je prevozio radnike na posao i na sreću posljedica je bila nekoliko ranjenih putnika i vozač Pelidija. Tokom jedne noći ranjena je djevojka iz automatske puške u dvorištu svoje tetke, kada joj je došla u posjetu, pošto je u dvorištu naišla na zasjedu tri vojnika. To su samo neki od brojnih zločina koji su se događali u Pljevljima tokom 1992. i 1993. godine za koje niko nije odgovarao. Dana 7. januara na Božić, specijalci koji su bili smješteni u hotelu „Pljevlja“ pucali su iz

automatskog oružja na minaret Husein-pašine džamije u Pljevljima. Na osnovu podataka koje smo dobili sa terena, jedan broj stanovnika muslimana davao je značajno velike novčane sume i to od jedne do dvije hiljade maraka upravo onima koji su vršili pritisak i zločine nad njima, da ih izvedu iz grada. Na osnovu podataka koje smo dobili, novac su uzimali oni koji su bili pod komandom M.Č.D.

Na osnovu informacija koje su dostavljene istraživačima GA, muslimane koji su bili iz Čajniča a koji su se nalazili na liječenju u pljevaljskoj bolnici, odvodili su pripadnici Vojske Republike Srpske u Čajniče i tamo su ubijani. Nije poznato koliko je bilo takvih slučajeva, ali je u ljeto 1992. godine zabilježen jedan slučaj, kada je iz bolnice odveden Zijad Velić. On je bio penzioner i ubijen je na Mostini kod Čajniča. Ekshumiran je iz masovne grobnice Mostina i identifikovan među 130 žrtava. Pripadnici Vojske Republike Srpske su ga prepoznali kada su dovodili ranjene vojnike u pljevaljsku bolnicu.

Takođe smo dobili i informacije da je Sandal Ibrahim, zemljoradnik iz sela Kunovo (BiH) koje je nekoliko kilometara udaljeno od Bukovice, prebjegao u Bukovicu kada mu je kuća zapaljena. On se prijavio crnogorskoj policiji na terenu smatrajući da će na taj način biti zaštićen, međutim, oni su ga predali vojsci RS. Prema istim navodima on je nakon toga ubijen u Foči.

Prema istim navodima, dolaskom Vojske Jugoslavije (VJ) i policije Crne Gore na prostor Bukovice počele su i nevolje muslimanskog stanovništva. Rezervisti su alkoholisani i uz svakodnevno pucanje iz automatskog oružja davali ružnu sliku onoga ko je po pravilu trebao da štiti stanovništvo i imovinu. Gotovo svakodnevno su vršili pretrese muslimanskih kuća uz fizičko maltretiranje stanovništva i psovke na nacionalnoj osnovi, a nerijetko su uzimali zlatni nakit i novac. Dešavalo se da donesu drvene motke, podijele ih među braćom koja su se međusobno morala tući motkama, jer su im rezervisti prijetili oružjem. Zlatni nakit je otuđen od porodice Osmana Tahirbegovića iz sela Rosulje, a novac je uzet od Latifa Hodžića iz sela Brdo. Kako je naš sagovornik kazao, pretpostavlja se da je takvih slučajeva bilo još jer mnogi Bukovičani nisu smjeli govoriti šta im se dešavalo prilikom kontakta sa rezervistima na terenu. Prva napuštena kuća u Bukovici zapaljena 23. septembra 1993. godine bila je vlasništvo Bavčić Halime u selu Đenovići. Nakon tog paljenja, zapaljene su i kuće: Osmana Durguta, Alme Moćević, Šemsa Babića, Nurije Bavčića, Hameda Bavčića, Latifa Bungura, Almasa Dedovića. Po istim navodima, dana 28. oktobra 1992. godine u selu Madžari ubijeni su otac i sin, Hajro i Ejub Muslić. Dana 1. oktobra 1992. godine, veća grupa policajaca iz Pljevalja prebijala je veliki broj muškaraca u selima Čejrenci, Ograda, Vukšići i Madžari, navodno zbog istrage ubistva Muslića. Zbog fizičkog maltretiranja koja su počinili policajci i prijetnji da će ponovo doći sutra na ispitivanje, objesio se Himzo Stovrag iz sela Vukšići, star oko 70 godina. Tog dana, iz pravca Foče naišla je jedna vojna jedinica sa naoružanjem preko sela Madžari, koju je predvodio M.N. iz sela Rudići – Bukovica, pripadnik Vojske RS, a koji je prije rata radio kao policajac u Foči. Vođa policijske patrole iz Pljevalja ga je kontaktirao i jedinica je nastavila put preko Bukovice prema Čajniču.

Dana 15. februara 1993. godine grupa od deset do dvadeset uniformisanih lica kidnapovala je Ramizu Bungur iz sela Kruševci i cijelu njenu porodicu: snahu Zlatiju sa dvoje maloljetne djece, jedno od dvije i po godine i jedno od osam mjeseci i sina Mamka starog 14 godina i odvela ih u zatvor u Čajniče, gdje su proveli tri i po mjeseca. Nakon toga, razmijenjeni su za srpske borce u Goraždu. Druga otmica iz sela Ravni desila se 16. februara 1993. godine. Grupa od oko dvadesetak vojnika RS upala je u selo i kidnapovala šest lica sa prezimenom Bungur (Osman, Almasa, Sevda, Vezira, Lamka i Devla). Tom prilikom ubijen je Latif Bungur rođen 1905. godine, koji zbog starosti nije mogao da ide sa ostalom

grupom. Ova grupa je na intervenciju Momira Bulatovića nakon gotovo mjesec dana puštena iz zatvora u Čajniču i dovedena je u Pljevlja.

Dana 18. februara 1993. godine rezervisti VJ fizički su zlostavljali tri starija muškarca: Aga Bavčića iz sela Planjsko, Emina Drkendu iz sela Vukšići i Šabana Rizvanovića iz sela Mrčići. Svi su tučeni u svojim selima i kućama. Poslije ovog slučaja, Ago Bavčić i Emin Drkenda su sa porodicama pobjegli u Goražde. Rizvanović je liječen mjesec dana (zbog polomljenih rebara) u pljevaljskoj bolnici i nakon liječenja, vratio se u selo Mrčići. Sa porodicom je pobjegao u Goražde 1994. godine. Šaban Rizvanović je bio aktuelni predsjednik mjesne zajednice Bukovica. Polovinom marta 1993. godine rezervisti VJ su u selu Čejrenci pretukli Šaćira Osmanagića i njegovu suprugu, koji su bili stari oko 60 godina. Kako je kazala njegova supruga Hajrija, Šaćira su udarali nogama, kundacima, šakama, a izvjesni B. iz sela Lugovi, rezervista VJ, šutirao ga je nogama po sobi i tjerao da "laje" kao pas i da pjeva četničke pjesme. Krajem marta 1993. godine, grupa od oko tridesetak rezervista VJ pretukla je u selu Vukšići Hilma Drkendu (70). Tom prilikom su mu polomljena rebra i vilice te je narednog dana umro. Zakopala ga je supruga sa komšinicom Zlatijom Stovrag u bašti (vrtu) ispod kuće, jer je u to vrijeme svo muško stanovništvo iz sela izbjeglo. Krajem marta 1993. godine, neutvrđenog datuma, u selu Brdo uniformisana lica, pretukla su Atifa Hodžića (65), njegovu suprugu Zlatiju (oko 62 godine) i njihovu kćerku Selimu (35). Stariji Hodžići bili su osobe sa invaliditetom. Poslije zlostavljanja porodica je narednih dana pobjegla u Goražde.

Krajem marta 1993. god. rezervisti VJ pretukli su u selu Stražice Halima Hodžića i njegovu suprugu Timu, oboje stari oko 60 godina. Istog dana, grupa rezervista VJ pretukla je Mustafu Hodžića i njegovu suprugu Hanku. Narednih dana, Halim je sa suprugom pobjegao u Goražde, a Mustafa Hodžić je sa suprugom pobjegao u Pljevlja, gdje su živjeli do 1996. godine, a potom su otišli u Sarajevo. Dana 15. juna 1993. godine u selu Tvrđakovići ubijen je Džafer Đogo star 57 godina, radnik na održavanju lokalnog puta. Ubijen je na radnom mjestu, u reonu Tvrđakovića, mjestu Potrkuša. Dok je bio na obavljanju radnih zadataka, naišla su dvojica uniformisanih lica pripadnika vojske bosanskih Srba iz Čajniča: M.V. iz sela Lehovo brdo-Bukovica i D.K. iz sela Rosulje-Bukovica, državljani Crne Gore i Jugoslavije. Uniformisana lica M.V. i D.K. bili su naoružani automatskim oružjem, a uz to vidno pijani, naišli su u popodnevnim časovima (oko 16 h) i na zatečenom mjestu fizički zlostavljali Džafera, nakon čega mu je M.V. naredio da legne a onda mu pucao u potiljak. Tijelo su nakon toga bacili pored puta. Slučaj je prijavljen i dobio je sudski epilog, ali je tretiran kao obično ubistvo. Ubica je pomilovan a saučesnik oslobođen. Svakodnevno maltretiranje, pucnjava iz automatskog oružja, ubijanje stoke na livadama od strane rezervista VJ, dovelo je do toga da su stanovnici zapadnog dijela Bukovice tokom mjeseca juna potpuno napustili svoje domove. Od pucnjave nisu bili pošteđeni ni stari nadgrobni spomenici, stari nekoliko stotina godina. Zabilježena su dva slučaja u kojima su lica umrla od gladi, jer su bili starija lica i nisu imali nikoga u blizini da im pomogne.

U osnovnoj školi u selu Planjsko, u ljeto 1992. godine bili su smješteni rezervisti VJ, a prethodno su bili smješteni u jednoj drugoj školi u selu Krčevine koja je udaljena oko dva km od škole u selu Planjsko. pripadnici VJ zapalili su školu u selu Krčevine pa su prešli u drugu. U ovoj školi ostali su do 1994. godine dok nije napravljena karaula u neposrednoj blizini.

Osnovna škola Planjsko

Ostaci limenih kutija od hrane poslije odlaska VJ

Pripadnici VJ skunuli su krov sa kuća u Bukovici i time pokrili vojnu karaulu. Sa svih kuća poskidane su cijele salonitne table jer su natkrivali stražarska mjesta i rovove. Zapaljeno je ukupno pet kuća.

Mujo Korora koji je živio u Čajniče, kad je počeo rat u BiH, sa ženom je pobjegao u Bukovicu gdje je imao kuću. Na osnovu svjedočenja koje smo dobili, on je bio pod pritiskom VJ i policije Crne Gore da ne može ostati u Bukovici jer su državljani BiH. Nakon toga su prešli u Pljevlja kod rodbine. Međutim, policija ga je odvela i predala ga bosanskim Srbima i od tada mu se gubi svaki trag. Po svjedočenju Bukovičana, u junu 1992. godine umro je čovjek u selu Madžari u Bukovici i sahranjen je na seoskom groblju u tom selu. Kasnije su rezervisti VJ otkopavali taj grob pod izgovorom da su muslimani možda sakrili oružje. Ni seoska groblja u to vrijeme nisu mogla ostati mirna, pucalo se po nadgrobnim spomenicima. Zapaljena je i džamija u selu Planjsko 19. aprila 1993 godine. Nikada nije pokretana istraga povodom uništavanja ove džamije.

Ostaci džamije u selu Planjsko

Nakon svih ovih događaja i atmosfere straha, većina muslimanskog stanovništva pobjegla je iz Bukovice. Epilog događaja u Bukovici u periodu od 1992. do 1995. godine je sljedeći: ubijeno je šest osoba, 11 osoba bilo je kidnapovano i odvedeno u zatvor u Čajniče, kao posljedicu torture samoubistvo su izvršile dvije osobe, gotovo svo muško stanovništvo više puta je pretučeno, zapaljeno je najmanje osam kuća, a sva pokretna imovina opljačkana je, kuće devastirane i uništene. Raseljeno je oko 125 porodica sa 330 članova.

III SUDSKI PROCES

Iako su mediji i nevladine organizacije ukazivali i iznosili navode o brojnim zločinima, iako su tražili utvrđivanje odgovornosti, iako je država preuzela odgovornost za povratak raseljenih i posredno istakla svoju odgovornost prema ovom slučaju, individualna ili objektivna odgovornost ipak nije utvrđena. Do danas je samo procesuirano i kažnjeno ubistvo Džafera Đoga, ali je taj slučaj vođen kao ubistvo, a ne kao ratni zločin. Pravosnažno osuđeni u tom slučaju je pomilovan, dok je saučesnik oslobođen odgovornosti.

Pravni stručnjaci ocijenili su da je kvalitet istrage bio slab i rješavanje slučaja teklo je sporo a sama istraga vraćana je čak osam puta, dok brojni svjedoci koje su predlagali advokati i predstavnici NVO sektora nikada nijesu ispitani. Viši državni tužilac je tek u decembru 2007. godine podnio zahtjev za pokretanje istrage. Odmah nakon otvaranja istraga proglašena je službenom tajnom. Istragom je bilo obuhvaćeno pet bivših pripadnika rezervnog sastava Vojske Jugoslavije i dva pripadnika rezervnog sastava Ministarstva unutrašnjih Crne Gore. Tokom istrage javljali su se problemi – svjedocima su se uručivali pozivi u neopravdano kratkom roku, pa se jedan broj njih nije mogao ni javiti nadležnima u cilju davanja izjave. Ovo je posebno predstavljalo problem za one koji su živjeli u BiH.

Istraga je završena u martu 2010. godine a optužnica za ratni zločin protiv čovječnosti podignuta je u aprilu 2010. godine. Optuženi su bili R.Đ., R.Đ., S.C., M.B., Đ.G. pripadnici rezervnog sastava Vojske Jugoslavije i S.S. i R.Š. pripadnici rezervnog sastava Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Za ratni zločin koji se dogodio u Bukovici, Viši sud u Bijelom Polju oslobodio je sve optužene 31. decembra 2010. godine. Oni su se teretili da su nehumano postupali prema civilima Bošnjacima i muslimanima, da su im prouzrokovali teške patnje, ugrožavali zdravlje i tjelesni integritet.

Apelacioni sud je krajem juna 2011. godine ukinuo prvostepenu presudu iz formalnih razloga. Presuda je ukinuta zato što je po novom Zakoniku o krivičnom postupku umjesto petočlanog vijeća trebalo da sudi tročlano, sastavljeno od stalnih sudija. Viši sud u Bijelom Polju ponovio je postupak 27. septembra 2011. godine. Kako ni tužilaštvo ni optuženi nijesu imali zamjerki na prethodno iznesene dokaze, suđenje se završilo isti dan. Za ratni zločin koji se dogodio u Bukovici, Viši sud u Bijelom Polju donio je dana 27. septembra 2011. godine, a javno objavio dana 03. oktobra 2011. godine, drugu presudu kojom je opet sve optužene i to R. Đ., R.Đ., S.C., M.B., Đ.G. koji su pripadnici rezervnog sastava Vojske Jugoslavije i S.S. i R.Š. pripadnike rezervnog sastava Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore oslobodio optužbe. Oni su se teretili da su u vrijeme međunarodnog oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini u toku 1992-1995. godine, kao pripadnici graničnog bataljona Vojske Jugoslavije i pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, Centra bezbjednosti Pljevlja, kršeći pravila Međunarodnog prava utvrđena čl.7.st.2. Rimskog statuta prema civilnom stanovništvu u BiH u okviru šireg i sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva bošnjačko-muslimanske nacionalnosti prilikom pretresa kuća radi pronalaska i oduzimanja oružja nehumano postupali prema građanima muslimanske nacionalnosti. Zatim da su tom prilikom vršili torturu i nasilje, tukli ih dok su tražili da predaju oružje, provjeravali da li učestvuju u borbenim okršajima na strani zelenih beretki i da li zelenim beretkama dopremaju hranu i ostale namirnice i kriju pripadnike zelenih beretki u svojim kućama u Bukovici. Te da su kod istih nehumanim ponašanjem prouzrokovali teške patnje i ozbiljno im ugrožavali zdravlje i vrijeđali tjelesni integritet, primjenjivali mjere zastrašivanja, stvarali psihozu za

prinudno iseljavanje iz sela tog područja, pa je usled takvog ponašanja došlo do iseljavanja muslimanskog stanovništva.

Po uloženoj žalbi na prethodnu presudu, Viši sud iz Bijelog Polja saopštio je 19. aprila 2012. godine da je Apelacioni sud optužene oslobodio od optužbe da su izvršili krivično djelo zločin protiv čovječnosti, čime je presuda postala pravosnažna.

Ocjene predstavnika nevladinih organizacija i Udruženja žrtava su da se optužnicom nijesu obuhvatili nalogodavci i inspiratori zločina i progona u Bukovici.

U zapisniku sa 44. sjednice Odbora za politički sistem, pravosuđe i upravu koja je održana 10. marta 2014. godine, na kojoj je održano konsultativno saslušanje kandidata za izbor Vrhovnog državnog tužioca Crne Gore navodi se da je Stojanka Radović, tužiteljka saopštila: „...da je pravilan stav Vrhovnog suda, jer naša ustavna odredba kaže da se krivična i druga kažnjiva djela utvrđuju prema zakonu koji je važio u vrijeme izvršenja krivičnog djela. U slučaju Bukovica, optuženima se stavilo na teret da su preduzimali radnje u periodu '92, '95. godine, za radnje kojima su kršena pravila utvrđena Rimskim statutom koji je počeo sa primjenom 2002. godine.“²

NVO Akcija za ljudska prava navela je u izvještaju „Sudjenja za ratne zločine u Crnoj Gori“, iz maja 2013. godine, da je neosnovan „stav Apelacionog i Vrhovnog suda da se za radnje izvršene u vrijeme obuhvaćeno optužnicom ne može odgovarati kao za Zločin protiv čovječnosti, jer to krivično djelo nije bilo predviđeno međunarodnim propisom koji je ratifikovan i kao takav bio obavezujući na teritoriji Crne Gore. Apelacioni i Vrhovni sud su pogrešno utvrdili da kada se u zakonskom opisu zločina protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ Crne Gore upućuje na pravila međunarodnog prava, ta pravila moraju da imaju formu „međunarodnog propisa“, tj. „međunarodnog akta“ ratifikovanog u vrijeme izvršenja djela. Naime, obavezujuća pravila međunarodnog prava mogu da postoje i u obliku međunarodnog običajnog prava, kako je to bilo prepoznato i u Ustavu SRJ, a ovo običajno pravo ne mora biti kodifikovano kroz neki međunarodni propis/akt. Ustav SR Jugoslavije, na snazi u vrijeme zločina u Bukovici, predviđao je da su „međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka“.

² Zapisnik sa 44. sjednice Odbora za politički sistem, pravosuđe i upravu, koja je održana 10. marta 2014. godine

IV PROJEKAT POVRATAK

Proces realizacije projekta protjeranih Bukovičana ne doprinosi povratku jer prije svega nije definisan program održivog povratka. Nijesu razvijeni programi podsticaja za povratak, nema ekonomske podrške u vidu olakšica za nabavku mehanizacije, stoke i drugih programa zapošljavanja. Kriterijumi za gradnju kuća i pomoćnih objekata nijesu bili adekvatni. Pojedini navodi ukazuju na političku korupciju tj. da je dio kuća građen zarad dobijanja glasova na izborima i da su prikazane značajno više cijene nego što su kuće realno koštale. Sve zajedno dovelo je do veoma malog broja onih koji su se vratili. Broj porodica koje su se vratile i koje stalno borave u Bukovici je osam (sa ukupno 12 članova), dok šest porodica boravi duže od šest mjeseci na svojim imanjima (sa ukupno deset članova), dok takođe šest porodica tokom ljeta borave u Bukovici do 15 dana godišnje (sa ukupno deset članova). Prve dvije godine kada je počela realizacija Vladinog projekta interesovanje za povratak bilo je veliko, ali kako je vrijeme odmicalo i pojavljivale se brojne nepravilnosti, interesovanje je slabilo i gotovo nestalo.

Predstavnici Bošnjaka iz Bukovice smatraju da se projektom povratka dovršava zločin nad Bošnjacima Bukovice koji u kontinuitetu traje gotovo stotinu godina. Svoj stav temelje na činjenici da način na koji je realizovan Vladin projekat uz veliko finansijsko ulaganje, nije postigao željene rezultate. Iako je izgradnja kuća završena prije dvije godine još uvijek jedan broj vlasnika nije pokazao interesovanje da preuzme ključeve novoizgrađenih kuća. Značajan broj kuća koje su prve napravljene već polako osvaja korov a drvene terase propadaju. Jednom broju kuća uopšte nije moguće prići od korova i rastinja jer vlasnik uopšte ne dolazi. Zbog gradnje „jednonacionalnih vikendica“ javio se animozitet. Smijenjen je predsjednik MZ G.T. zbog otvorenog izlaganja na tu temu. Na njegovo mjesto doveden je kadar vlasti koji je aminovao gradnju.

Do danas je izgrađeno 111 kuća za bošnjačke povratnike i tri kuće pravoslavnim mještanima. Jedna od kuća, na osnovu svjedočenja pojedinih Bukovičana, izgrađena je jednom povratniku a dvije kuće dvojici mješтана. Među njima je, prema tim navodima, i kuća koja je izgrađena porodici M.N. koji je pravosnažno osuđen zbog zločina protiv čovječnosti za zločine u Foči na deset godina. Po svjedočenju muslimana iz Bukovice kaznu je odslužio prošle godine a nakon toga ga je dočekalo pravoslavno stanovništvo Bukovice na najsvečaniji način.

Kuće koje su izgrađene za povratnike nisu kvalitetno izgrađene, a prilikom gradnje događali su se brojni propusti. Zbog udaljenosti Bukovice od grada i nepostojanja prevoza, povratnicima je kasnije bilo veoma teško i skupo da vrše ispravke i nabavljaju materijale. Na primjer, trotoari koji su urađeni oko kuće propali su nakon nepunih godinu dana.

„Dovodna cijev za priključak vode je u ploči začepljena betonom. Kada sam doveo vodu i pripočao je na instalaciju, voda nije mogla ući u objekat. O nedostacima sam upoznao Vladinu komisiju i izvođača radova i čekao sam cijelu godinu dana da izvođač otkloni grešku, iako su radnici radili druge kuće u

neposrednoj blizini“, svjedočenje je jednog od mještana. U pojedinim kućama još uvijek nije priključena struja, iako su napravljene prije pet godina.

Elektro-mreža je takođe u lošem stanju, česti su kvarovi na mreži, naročito tokom nevremena, tako da područje ostane po pet ili više dana bez struje, što znači da je čuvanje namirnica u zamrzivaču nemoguće. Do prije dvije godine u Bukovici je radio stalni električar. S obzirom na to da je živio u Bukovici bio je svakodnevno na terenu i eventualne kvarove rješavao je vrlo brzo sam ili uz pomoć mještana. Međutim, povučen je u Pljevlja, tako da u slučaju kvara na prostoru Bukovice mora da dođe ekipa iz Pljevalja, što je u slučaju većeg snijega gotovo nemoguće. Prošle godine dogodio se takav slučaj, pa su Bukovičani čekali struju sedam dana a neka područja čak i deset. Napominjemo i da je teren veoma slabo pokriven signalom za mobilnu telefoniju i internet. U posljednje vrijeme, isključuju se cijela sela sa struje zato što u tim djelovima nema potrošnje.

Putna infrastruktura je u veoma lošem stanju. Udaljenost krajnjih bukovičkih sela do Pljevalja je od 70 do 80 kilometara. Od tog dijela, 35 kilometara je asfaltni put Pljevlja – Čajniče, 30 km takođe asfaltnog puta sa jednom trakom Metaljka – Kovačevići (centar MZ Bukovica), sedam do deset kilometara je makadamski put do poslednjih sela uz granicu sa BiH. Put Pljevlja – Čajniče saniran je prije dvije godine i u solidnom je stanju, međutim asfaltni put od Metaljke do Kovačevića vrlo je loš jer se svakodnevno uništava teškim kamionima Vektre – Jakić koji izvoze oblovinu. Ove godine sanirano je desetak kilometara puta a ostali dio je u očajnom stanju.

V ZAKLJUČAK

Na teritoriji Bukovice desila su se ubistva, tortura i progoni na nacionalnoj osnovi. Tokom tih zločina uništavana je i imovina muslimanskog stanovništva.

Odnos države i nadležnih institucija u procesuiranju ratnih zločina na prostoru Bukovice tokom devedesetih godina o kojem se izvještava, bio je pasivan i bez odlučnosti da se pred licem pravde izvedu svi odgovorni. Na otpočinjanje istraga dugo se čekalo, a kada su istrage počele vodile su se sporo i sa očiglednim propustima. Sudskim postupcima obuhvaćeni su samo neposredni izvršioci. Tužilaštvo nije postavilo pitanje komandne odgovornosti koje prije svega podrazumijeva odgovornost nadređenih, jer nijesu ništa učinili da spriječe zločine za koje su kao nadređeni morali znati. Istrage i sudski postupci koji su vođeni do danas nijesu obuhvatili odgovorne ni po komandnoj liniji, kao ni nalogodavce tih zločina.

Nijesu se stvorili uslovi za povratak protjeranih muslimana iz Bukovice. Aktivnosti na povratku protjeranih iz Bukovice nijesu bile transparentne i desili su se brojni propusti. S druge strane, tokom ovog procesa javio se animozitet zbog izgradnje „jednonacionalnih objekata“ i produbile su se podjele. Tužilaštvo bi trebalo da pokrene istrage o navodima i o političkoj korupciji u procesu povratka i nerealno visokim cijenama kuća u odnosu na njihovu tržišnu vrijednost.